

Az alsó tagozatos német két tanítási nyelvű oktatás a dokumentumok tükrében

A tanulmányomban egy vidéki, német két tanítási nyelvű iskola alsó tagozatán oktatott német nyelv és német nyelvű szaktárgyak tanterveinek és tanmeneteinek elemzésén alapuló eredményeket foglalom össze. A dolgozat egy nagyobb kutatás része, amelynek célja az alsó tagozatos német két tanítási nyelvű oktatás elemzése és értékelése, vagyis hogyan jellemezhető ez a képzési forma, milyen pedagógiai alapelvek és nyelvelsajátítási elvek húzódnak meg mögötte és ez hogyan valósul meg az osztályteremben egy konkrét általános iskolában. A két tanítási nyelvű alsó tagozatos oktatás empirikus vizsgálata szükséges annak érdekében, hogy képet alkothassunk a képzés minőségéről, jelen helyzetéről.

Az elmúlt 15–20 évben Magyarországon az idegennyelv-tudás rendkívüli módon felértékelődött. Még soha nem volt akkora gazdasági, társadalmi és politikai jelentősége, mint napjainkban. A használható nyelvtudás számos területen a munkahely megszerzésének és megtartásának elengedhetetlen feltételévé vált, a mindennapi életben is egyre gyakrabban van szükség nyelvismeretre, aminek következtében az idegennyelv-oktatás fokozatosan mindinkább a figyelem középpontjába került. A társadalmi nyomásnak engedve az iskolák egyrészt egyre korábbi évekre teszik a nyelvtoktatás kezdetét, másrészt egyre több iskola indít két tanítási nyelvű programot, és a két tanítási nyelvű programokban részt vevők száma az utóbbi két évtizedben folyamatosan emelkedett (Vámos, 2000; Vágó és Vass, 2006).

Két tanítási nyelvű intézménynek tekinthető hazai viszonyok között az olyan intézmény, melyben idegen nyelven oktatnak bizonyos tantárgyakat meghatározott időkereten belül. A mindenkori minisztériumi előírások, irányelvek a döntőek, ezek szabályozzák az idegen nyelven tanítható tárgyakat, óraszámokat.

A jelenleg érvényes szabályozás értelmében (26/1997. [VII. 10.] MKM rendelet) a két tanítási nyelvű általános iskolában legalább három tantárgy célnyelven való tanulását kell lehetővé tenni. A célnyelv és a célnyelvű órák aránya nem lehet a tanuló kötelező tanórájának 35 százalékánál kevesebb és 50 százalékánál több. A magyar nyelv és irodalom kivételével valamennyi tantárgy tanítható célnyelven. A tantárgyak kiválasztása az iskola hatáskörébe tartozik, de a rendelkezés a tanulók életkori sajátosságainak legjobban megfelelő tantárgyakat javasolja. A nyelvóra és az idegen nyelvi szakóra célja nem egyezik meg. Nyelvórán az elsődleges cél a nyelv, az idegen nyelvi készségek fejlesztése, az idegen nyelvi szakórán a pedig a szaktárgyi ismeretek és készségek elsajátítása. A célnyelven oktatott szaktárgyak programja nem különbözik a magyar tannyelvű változattól.

A sikeres nyelvtanulás meghatározó feltételei között az idegen nyelvvél való foglalkozás időtartama és intenzitása kiemelt helyen állnak. Ha a nyelvet nemcsak nyelvórai keretek között, hanem más tantárgyak oktatásakor is használjuk, akkor nő az időtartam és az intenzitás is, hiszen a tanulók az idegen nyelvvél sokféle kontextusban és szaktárgyi szókincshez kötve kerülnek kapcsolatba. A tanulók sokkal több lehetőséget kapnak, hogy a természetes tanulási képességeiket igényük és fejlettségi szintjük szerint aktiválják (Wode, 1995, 34. o.). A két tanítási nyelvű oktatás lehetővé teszi az idegen nyelv intenzív

módon történő tanítását anélkül, hogy nagyon megterhelné az iskolai órarendet (Wode, 2009). Az idegen nyelv tanulása a tanulók mindennapos tevékenységévé válhat. Alsó tagozaton az idegen nyelven oktatott készségi tárgyak biztosítják:

- a játékos, észrevétlen nyelvtanulást,
- a rendszeres ismétlést,
- az átfogó ismeretek kialakítását,
- valós információt tartalmazó kommunikációban való gyakorlást,
- hogy a szavak tevékenységekhez kötötten, értelmes összefüggésekbe ágyazva és nem elszigetelten rögzüljenek,
- hogy az idegen nyelvnek ismeretszerzési funkciója legyen.

A tantervi dokumentumok vizsgálatának eredményei

A kutatás során elemeztem a *Nemzeti Alaptanterv* (2007), a *Kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás bevezető és kezdő szakaszára* (2004) és a *Célnyelvi Kerettanterv a két tanítási nyelvű általános iskolák részére* (2000) 1–4. évfolyamra vonatkozó és a kutatás szempontjából érdekes részét, valamint *A magyar-német nyelvű oktatás helyi tanterve alsó tagozaton* című dokumentumot és a tanmeneteket a korai nyelvtanítás, valamint a tantárgyi integráció szemszögéből. Felmértem, milyen mértékben és formában jelennek meg a dokumentumokban a korai nyelvtanításnak és a két tanítási nyelvű programnak a szakirodalomban megfogalmazott elvei és követelményei. Megvizsgáltam, hogy az említett dokumentumok alapján hogyan valósulhat meg a nyelvi óra és a szaktárgy integrációja. A dokumentumokat összevettem az osztálytermi megfigyeléseken szerzett tapasztalataimmal. Az elemzésem tárgyául azért választottam az említett három központi dokumentumot, mert a pedagógusok az interjúk és a kötetlen beszélgetések során utaltak arra, hogy ezt a hármat tekintik irányadónak.

A német két tanítási nyelvű képzés helyi tantervét és a tanmeneteket a vizsgált pedagógusok bocsátották a rendelkezésemre és tették lehetővé, hogy elemezzem. Ahhoz azonban, hogy a vizsgált dokumentumokat a dolgozathoz mellékletként csatoljam, nem járultak hozzá.

Központi tantervek elemzése

A *Nemzeti Alaptanterv* (2007) az élő idegen nyelv oktatását a negyedik évfolyamtól teszi kötelezővé, de a nyelvtanítást ezt megelőzően is elkezdhetik az iskolák meghatározott feltételek teljesülésekor. A tanterv nem részletezi ezeket a feltételeket, csak azt hangsúlyozza, hogy a nyelvtanulás az első öt évfolyamon elsősorban játékos ismerkedést jelent az idegen nyelvvel. Az idegen nyelv tanításának és tanulásának céljait a tanulók szükségletei határozzák meg, azonban elsődleges cél a kommunikatív nyelvi kompetencia kialakítása, ami az adott szituációnak megfelelő nyelvhasználat képességét jelenti. Követelményeket a 6. évfolyam végére fogalmaz meg először, amelyeket a négy alapkészség – beszédértés, beszédalképeség, olvasásértés, írás – területén kell teljesíteni. Minden diák számára minimális szintként az A1- vagy az A1 szint elérését határozza meg, attól függően, hogy a diák a 12. évfolyam végére milyen nyelvi szintet akar elérni. A helyi tantervekben a lehetőségeknek megfelelően ennél magasabb szint is előírható. Olyan tanterv, amely az 1–3. évfolyamra érvényes, a mai napig nincs, illetve kerettantervi ajánlások érhetőek el, amelyeknek a státusza tisztázatlan (Nikolov, megjelenés alatt).

A *Kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás bevezető és kezdő szakaszára* (2004) röviden megfogalmazza a célokat, fejlesztési feladatokat, amelyek összhangban állnak az életkori sajátosságokkal. A célok között a nyelvi célok mellett lelki célok is megjelennek, amelyek között a nyelvtanulás iránti motiváció, a sikerélmény és a későbbi nyelvtanulás

megalapozása olvashatóak. A dokumentum hangsúlyozza, hogy gyermekkorban a nyelvtanulás a természetes nyelvelsajátítás folyamataira épül, a gyerekek számukra érdekes és kognitív szintjüknek megfelelő, kihívást jelentő tevékenységekben vesznek részt, és a célnyelvet hallva, a szituációt érve sajátítják el a nyelvet. A készségek közül a hallott szöveg értésének készségét emeli ki, amelynek fejlődése az órai utasítások és a cselekvésre épülő játékos feladatok teljesítésében követhető nyomon. A javasolt témakörök (*I. táblázat*) összhangban állnak a kisdíjak érdeklődésével, tapasztalataival.

1. táblázat. Javasolt témakörök (Kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás bevezető és kezdő szakaszára, 2004, 47. o.)

<i>Témalista (ajánlás)</i>
Én és a családom: bemutatkozás, a család bemutatása. Az otthon: a szűkebb környezet: a lakás bemutatása; a lakószoba bemutatása; kedvenc állatok; kedvenc játékok. Étkezés: kedvelt és kevésbé kedvelt ételek, italok. Öltözködés: ruhadarabok télen és nyáron; testrészek. Iskola: az osztályterem tárgyai, az iskola helyiségei. Tágabb környezetünk: állatok a világ különböző tájain. Szabadidő, szórakozás: kedvenc időtöltés.

A *Célnyelvi Kerettanterv a két tanítási nyelvű általános iskolák részére* (2000) dokumentum az 1–8. évfolyamon német mint idegen nyelv tantárgyra vonatkozó, általános célokat fogalmaz meg, amelyek nem tükrözik az életkori sajátosságokból adódó különbségeket. A német nyelven oktató szaktárgyakkal a vizsgált dokumentum nem foglalkozik, azokra vonatkozólag nem fogalmaz meg célokat, fejlesztési feladatokat és követelményeket. Konkrét utalást arra, hogy miképpen kellene, lehetne az idegen nyelv tantárgyat a többi tantárggyal összehangolni, sem a kerettanterv, sem a NAT nem tartalmaz.

A vizsgált dokumentum első alfejezete (*Gondolatok a korai idegen nyelv-tanulásról*) a korai kétnyelvű oktatás jelentőségét indokolja röviden, arra hivatkozva, hogy ez a képzési forma pozitívan hat a gyerekek értelmi fejlődésére, kognitív képességeire. A gondolat folytatódik tovább a bevezetés első részében is, utalva a 6–7. éves korosztály életkori sajátosságára, hogy gátlás nélkül, játékos tevékenységeken keresztül sajátítja el az idegen nyelv alapjait, és szinte észrevétlenül jut meghatározott ismeretek birtokába. A motorikus és emocionális elemek, a tárgyakkal való manipulálás, a rajz, az imitációs mozgás, az énekes és táncos játékok szerepének kiemelésével a dokumentum is igazolja, hogy ebben az életkorban a célnyelven oktató készségtárgyak pozitívan járulnak hozzá az idegen nyelv elsajátításához. Bár a dokumentum az 1–8. évfolyamra készült, az idősebb korosztállyal kapcsolatban semmilyen megjegyzést nem tesz.

A célok, illetve a fejlesztési követelmények tekintetében is általánosságokat fogalmaz meg. Célként többek között 8. év végére középszintű nyelvtudás elérését tűzi ki, de hogy ez konkrétan mit takar, nem részletezi. A dokumentum utal az egyéb műveltségi területekkel való kapcsolódási pontokra és ismerteti a közös követelményeket, amely a *Nemzeti Alaptanterv* (1995) *A műveltségi területek oktatásának közös követelményei* fejezetének (1995, 11. o.) rövid kivonata.

A dokumentum a nyelvi készségek elsajátításán kívül egy másik kultúra sajátos értékeivel való megismerkedést is hangsúlyozza, és javasolja a célnyelvi kultúra mint tananyag beépítését egyrészt a célnyelvi órák anyagába, másrészt külön tantárgyként való oktatását. Az óraszámokat tekintve évfolyamonként heti 5 óra német mint idegen nyelv tanítását írja elő. A tantárgyi követelmények teljesítését a célnyelv csoportbontásban való tanítása esetén látja biztosítottnak. Az órakeret felhasználásának tervezésekor kéri, hogy „alsó tagozaton az életkori sajátosságok miatt a tanult anyag gyakorlására és a folyamatos ismétlésre helyezjük a hangsúlyt” (*Célnyelvi Kerettanterv a két tanítási nyelvű álta-*

lános iskolák részére, 2000, 9. o.). A jó gyakorlattal ellentétben az 1–4. évfolyamon a nyelvelsajátítás helyett a tanulást emeli ki. Az ismétlés természetesen fontos, de nem mindegy, hogy milyen formában történik. Lényeges, hogy a mechanikus ismétlés helyett a kisdíjak számukra érdekes és kognitív szintjüknek megfelelő, kihívást jelentő tevékenységekben vegyenek részt, és a célnyelvet hallva, a szituációt értve sajátítsák el a nyelvet.

A dokumentum az elsajátítandó témaköröket, kommunikációs szándékokat, nyelvtani fogalmakat és a továbbhaladás feltételeit évfolyamokra lebontva rögzíti. A témakörök a *Nemzeti Alaptervben* (1995) szereplő témakörökkel megegyeznek, csak egyes évfolyamokra való bontásban szerepelnek és egyre bővebb, tágabb kontextusba helyezve ismétlődnek.

A kommunikációs szándék (2. táblázat) mellé konkrét nyelvi forma nincsen rendelve, és az egyes évfolyamokra lebontott nyelvtani fogalomkörök sincsenek részletesen kifejtve (3. táblázat). A dokumentumból nem derül ki, hogy ezeknek a nyelvtani fogalmaknak az explicit oktatását várja el, vagy a pedagógus ezeket használhatja a tanári beszédben, illetve hogy a diáknak csak megértési szinten vagy produktívan is használni kell tudnia azokat az adott évfolyamon. A dokumentum nem érezteti a témakör, a kommunikációs szándék és a nyelvtani fogalomkörök közti kapcsolatot.

2. táblázat. Kommunikációs szándékok az 1–4. évfolyamon (Célnyelvi Kerettanterv..., 2000, 13. o.)

Kommunikációs szándékok	
1. évfolyam	2. évfolyam
Köszönések; bemutatkozás Jókívánságok Dolgok azonosítása, megnevezése Kérés, megköszönés; bocsánatkérés Utasítás, felszólítás	Köszönések; üdvözlések, megszólítás Információkérés és -adás Dolgok, emberek azonosítása, megnevezése Emberek, helyek leírása. Tetszés – nem tetszés kifejezése Utasítások, felszólítások bővebben
3. évfolyam	4. évfolyam
Információ kérése és adása különböző szituációkban (vásárlás, iskola, szabadidő stb.) Dolgok, emberek azonosítása, megnevezése Egyetértés, egyet nem értés kifejezése, vélemény kérése, kifejezése Képesség, felszólítás, tiltás Tetszés – nem tetszés kifejezése Utasítások adása Javaslattevés Udvarias kérés kifejezése	Emberek, helyek, állatok, folyamatok leírása Emberek, dolgok összehasonlítása Információ kérése és adása különböző szituációkban További utasítások adása Udvarias kérés Segítség felajánlása, elfogadása, figyelemfelhívás Javaslattevés, meghívás Térbeli viszonyok: irányok, helyek, méretek, súly, irtartalom egyszerű kifejezése Helyeslés és rosszallás Vélemény kérése, kifejezése Tetszés – nem tetszés Modalitás: akarat, kívánság, szándék Képesség, szükségletek kifejezése Mebocsátás, sajnálkozás, helyeslés

Módszertani ajánlásokat az idegennyelv-oktatás számára a célnyelvi kerettanterv nem tartalmaz, nem utal az egyes korosztályok eltérő nyelvelsajátítási és nyelvtanulási jellemzőire és az ebből adódó eltérő fejlesztési követelményekre és tevékenységekre, Annak ellenére, hogy a megfogalmazott célok akármilyen módszerekkel nem érhetők el, és ennek tükröződnie kellene a tantervekben is (*Peteki, 2002*).

3. táblázat. Fogalomkörök az 1–4. évfolyamon (Célnyelvi Kerettanterv..., 2000, 15–16. o.)

Fogalomkörök- Nyelvtan	
1. évfolyam	2. évfolyam
Az idegen nyelv hangjainak kiejtése, szó- és mondathangsúly, intonáció Határozott és határozatlan névelők Főnevek többes száma Létezés kifejezése Birtoklás kifejezése Alapvető minőségi viszonyok Alapvető térbeli viszonyok Mennyiségi viszonyok kifejezése (számok 1–10-ig) Személyes névmások alanyesetű alakjai Birtokos névmások (egyes szám 1. és 2. személyben) Felszólító mód a megértés szintjén Egyszerű állító és kérdő mondat A kiegészítendő és eldöntendő kérdések szerkezete A jelen idő a megértés szintjén A legfontosabb kérdőszavak	Helyes kiejtés, hangsúly és intonáció gyakorlása Határozott és határozatlan névelők Főnevek többes száma Felszólító mód A jelen idő alakjainak bővítése Személyes és birtokos névmások Fontosabb előljárósók Létezés kifejezése Birtoklás kifejezése Mennyiségi viszonyok kifejezése (számok 20-ig) Fontosabb kérdőszavak Az egyszerű mondatok szórendje Térbeli viszonyok kifejezése
3. évfolyam	4. évfolyam
Jelen idő Birtokviszony Főnevek egyes és többes száma Mennyiségi viszonyok (számok 21–100-ig), tőszámnevek, sorszámnevek Egyes módbeli segédigék Felszólító mód Az ige infinitív alakja Néhány előljárósó Kérdőszavak Az ABC, a tanult szavak helyesírása A tagadás kifejezése egyéb formában Az egyszerű mondat szórendje	Igeidők és igealakok használata a különböző idegen nyelvek sajátosságainak figyelembevételével (Angol: jelen – folyamatos, egyszerű –, múlt – egyszerű –, jövő – will, going to. Német: igeragozás – a szabályos, rendhagyó és igeiktős igék) További módbeli segédigék Létezés kifejezése Melléknevek fokozása Hasonlító mondatok melléknevekkel Határozósók Felszólító mód Kérdőszavak

A célnyelven oktandó tantárgyakhoz eddig Magyarországon központi tanterv nem készült. A pedagógusoknak hazánkban az anyanyelven tanítandó tantárgy tantervéhez kell tartaniuk magukat. Életkori sajátosságokból adódóan a korai nyelvtanulásban nagy szerepe van a manuális tevékenységeknek, a motorikus és emocionális elemeknek, az énekes és táncos játékoknak, a rajznak, az imitációs mozgásnak. Mivel a készségtárgyak – ének-zene, rajz, technika és testnevelés – központi eleme a tevékenység, a cselekvés és a cselekedtetés, így ezeknek a tantárgyaknak idegen nyelven való oktatása lehetővé teszi, hogy a kisdíákok személyiségük egészével, minél több érzékszerv bevonásával vegyenek részt a nyelvsajátítási folyamatban.

A célnyelvi környezetismeret megértése és befogadása sem okoz valószínűleg gondot a diáknak, amennyiben az új ismeretek konkrét tapasztalatokon alapulnak, konkrét cselekvésbe ágyazódnak, tevékenységek során végzett megfigyelésekhez kötődnek. Alapvető követelmény a magyar nyelvű környezetismereti órán is, hogy az „élő és élettelen környezettel kapcsolatos fogalomalkotást mind személyes, mind közös, tevékeny tapasztalatszerzéssel készítse elő” (Kerettanterv az alapfokú..., 2004, 49. o.). A környezetismeret tantárgy célja, hogy felkeltse a tanulóban a környezetük élő és élettelen világa iránti érdeklődést. A tanulók ismerkedjenek meg lakóhelyük, majd – egyre táguló körben – távolabbi természeti és ember által létrehozott környezetük jellemző anyagaival, jelenségeivel, élőlényeivel, illetve azok változásával, valamint az emberek és környezetük kapcsolatával. A fejlesztési követelmények – (1) Ismeretszerzési, -feldolgozási és alkal-

mazási képességek. (2) Tájékozottság az anyagról. (3) Tájékozódás az időben. Az idő és a természeti jelenségek. (4) Tájékozódás a térben. A tér és a természeti jelenségek. (5) Tájékozódás a természettudományos megismerésről. (6) Emberismeret, önismeret, honismeret. – nemcsak a környezetismeret, hanem az idegen nyelvi órák témaköreiben is megfogalmazódnak. A napszakok váltakozása, az időjárás, az évszakok, az állatok, növények, testünk és életműködésünk, tájékozódási alapismeretek, a lakóhely ismerete meg-egyezik a *Kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás bevezető és kezdő szakaszára* (2004) és a *Célnyelvi Kerettanterv a két tanítási nyelvű általános iskolák részére* (2000) dokumentumokban szereplő témakörökkel.

Helyi tanterv elemzése

A német két tanítási nyelvű képzés helyi tantervét (*A magyar-német nyelvű oktatás helyi tanterve alsó tagozaton*) a vizsgált iskolában a pedagógusok elmondása szerint a következő dokumentumok figyelembe vételével készítették el: *Nemzeti Alaptanterv* (2007), a *Célnyelvi Kerettanterv a két tanítási nyelvű általános iskolák részére* (2000) és annak az iskolának a helyi tanterve, amelytől a programot átvették. A dokumentumban a másik iskola helyi tantervére és a *Nemzeti alaptantervre* olvasható utalás. A német nyelvű szaktárgyak esetén a pedagógusok elmondása alapján a *Nemzeti alaptantervnek* az adott tárgyra vonatkozó célkitűzéseire és követelményrendszerére támaszkodtak.

A vizsgált dokumentumban nincsen feltüntetve, hogy mikor készült, csak a helyi pedagógiai programban utalnak arra, hogy az egyes tantárgyakra vonatkozó, módosított tantervek a 2009-es tanévtől érvényesek. (Az iskola helyi programja az interneten elérhető, az iskola névtelensége miatt az irodalomjegyzékben nem adtam meg az elérhetési helyét.)

A német két tanítási nyelvű képzés helyi tantervének bevezetőjében a használható nyelvtudás elérését tüzi ki, valamint az idegen nyelv, azon belül a német nyelv ismeretének fontosságát indokolja. Az első nagyobb egység a német nyelvre vonatkozó általános fejlesztési követelményeket, módszertani alapelveket fogalmazza meg, felsorolja a tárgyi és személyi feltételeket, a javasolt taneszközöket, illetve az értékelés szempontjait. „A nyelv egy jelrendszer. Ezért ... tanulóinkkal elsősorban nem elszigetelt nyelvi jelenségeket sajátíttatunk el, hanem nyelvi rendszert. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy szavak és nyelvi szabályok nélkül nem lehetséges a nyelvet kommunikációs eszközként felhasználni.

A nyelvet, kommunikációs eszközként használja már az 1–2. osztályos gyermek is, aki játékkal és megtapasztalással kötetlen formában, valamint elsősorban automatizációval sajátítja el.

A nyelvtanításban a későbbiekben helyes arányban kell összekapcsolnunk a tudatos-ságot az automatizációval. Elsősorban a nyelvi anyag és a tanulók pszichikai sajátosságai döntenek el, mikor dominál az imitatív-automatizáló gyakorlás, és mikor kell a tudatos elemeket bekapcsolnunk a tanítás-tanulás folyamatába.” (*A magyar-német nyelvű oktatás helyi tanterve alsó tagozaton* című dokumentum, *Módszertani alapelvek* fejezet)

Az alapelvek között a továbbiakban a kellemes légkör, a szóbeliség és a német nyelvű óravezetés fontosságára hívja fel a figyelmet a szöveg. A szavak, a nyelvi szabályok, az utánzó-automatizáló gyakorlás azt sugallják, hogy a nyelvi órákon hagyományos, drilleken és nyelvi szerkezetek ismétlésén alapuló nyelvtanításról van szó, amely nem jellemző a természetes nyelvelsajátítás folyamatára.

A helyi tanterv pozitívuma, hogy az értékelést a tanulási-tanítási folyamat szerves részének tekinti, nem célnak, hanem eszköznek, amely mind a tanárnak, mind a diáknak információt nyújt a haladásról. Az ellenőrzés folyamatos, és a megtanult ismeretekre, valamint a kialakult készségekre irányul. Az értékelés céljai közt a visszajelzésen túl megjelenik az ösztönzés, a pozitív megerősítés és a jó teljesítményre való figyelemfelhívás.

Az általános részt a német, majd a német nyelvű szaktárgyak – természetismeret, sport, művészetek és technika – taglalása követi. A német tantárgy tanterve évfolyamokra való bontásban ismerteti az évi óraszám eloszlását, célokat, követelményeket, témaköröket, fogalmköröket, beszédszándékokat, tevékenységi formákat és az értékelést.

Az 1–4. évfolyamon a diákoknak heti 5 óra németórájuk van, ez éves szinten 185 órát jelent, amelynek az egyes témakörök közötti eloszlását a helyi tanterv óraszámában adja meg (4. táblázat). Az adatok nem egyértelműek. A készségfejlesztést 1–2. évfolyamon külön területként említi meg és ismétléssel együtt 35, illetve 30 órában határozza meg, ezzel szemben a 3. és 4. évfolyamon az óraszámában már nem jelenik meg. Nem világos, hogy hogyan lehet ezt óraszámában meghatározni, hiszen a készségfejlesztésnek minden nyelvórán jelen kell lennie, a rendszeres órai tevékenységek a gyermek egész személyiségének fejlődéséhez kell hozzájáruljanak. Hasonló olvasható a beszélgetésre, társalgásra vonatkozólag is. Az első két évfolyamon 120, majd 80 órát ír elő, a következő két évfolyamon pedig eltűnik a beszélgetés, társalgás mint terület megnevezése. Nem világos, hogy mit jelentenek ezek az óraszámok. Kezdetben nem is beszélhetünk a szó szoros értelemben társalgásról. Kicsiknél a beszélgetés még egyoldalú, a gyermek megérti a tanári utasításokat, közléseket, és arra nem nyelvi úton válaszol. Felsőbb évfolyamokon, amikor már elvárható társalgás, mint terület nem jelenik meg, helyébe új anyag és ismétlés lép. Az évi 185 órából 140 órát új anyag feldolgozásának, 20 órát pedig ismétlésnek szentelnek. További 10 óra jut dolgozatírásra és javításra, valamint 10 órával a pedagógus szabadon gazdálkodhat. Nem világos, hogy mit takarnak a számok, mit értenek új anyag feldolgozásán és ismétlésen, hiszen az utóbbinak kulcsszerepe van abban, hogy az elsajátítandó anyag beépüljön a már meglévő ismeretekbe.

4. táblázat. Évi óraszám eloszlása a helyi tanterv szerint

Évfolyam	Terület	Óraszám	Évi óraszám
1.	Beszélgetés, társalgás	120	185
	Dalok, versek tanítása	30	
	Készségfejlesztés, évközi és év végi ismétlés	35	
2.	Beszélgetés, társalgás	80	185
	Betűismertetés	40	
	Írásgyakorlás	40	
	Dalok, versek tanítása	10	
	Készségfejlesztés, évközi és év végi ismétlés	15	
3.	Új anyag feldolgozása	140	185
	Ismétlés	20	
	Dolgozatírás, javítás	15	
	Szabadon választható órakeret	10	
4.	Új anyag feldolgozása	140	185
	Ismétlés	20	
	Dolgozatírás, javítás	15	
	Szabadon választható órakeret	10	

A helyi tantervben az 1–2. évfolyamon a központi dokumentumokban is olvasható célok, vagyis a nyelvtanulás iránti pozitív hozzáállás, a gyermekek egész személyiségének fejlesztése, valamint a hallásértés készségének fejlesztése szerepelnek. Ezek a célok 2. évfolyamon az idegen nyelven történő írás-olvasás alapjainak elsajátításával egészülnek ki. A 3. és 4. évfolyamon a beszédkészség fejlesztése jelenik meg központi célként, vagyis hogy a diákok merjenek idegen nyelven megszólalni, az ismert szókinccsel felhasználásával a tanult témakörben nyilatkozni. A korai nyelvtanítás alapelveivel ellentétben már 3. évfolyamon kitűzték célul, hogy a diákok a magyar nyelv segítségével igyekezzenek felismerni a tananyagban előforduló nyelvtani szerkezeteket, fogalmköröket, és

próbáljanak párhuzamot vonni a két nyelv között. A cél túl korai, hiszen anyanyelvi órákon akkor kezdenek el ismerkedni a nyelvtani fogalmakkal, a nyelvtani szerkezetekkel, a magyar nyelv felépítésével.

Az áttanulmányozott helyi tanterv követelményei a *Célnyelvi Kerettanterv a két tanítási nyelvű általános iskolák részére* (2000) dokumentum követelményein alapulnak, gyakran szó szerinti idézetei, kiegészítve egy-egy oda nem illő gondolattal. A legkirívóbb példa 3. évfolyamon a beszédértés területén az az elvárás, hogy a „diákok tudjanak különbséget tenni német és magyar akcentus között”, illetve „tudjanak non verbális válaszokat adni”. Az elsőnek nem látom értelmét, a második követelmény pedig már az elsősöknél meg kell fogalmazódjon. A további eltérés, hogy a központi célnyelvi kerettantervhez képest jóval alacsonyabb számban határozza meg az elsajátítandó szókincs minimum szintjét, illetve az első évfolyamra nem is ad meg minimumot. Nem célom megvizsgálni, hogy mennyire reálisak a számok, de ha azt figyelembe veszem, hogy egyrészt a heti 5 németóra mellett német nyelvű rajz, technika, testnevelés, harmadiktól pedig környezetismeret órájuk is van, alacsonynak tartom a szintet. Másrészt már első osztályban is megértenek német nyelvű utasításokat, tudnak verseket, dalokat és egyszerűbb kifejezéseket, amik meg is vannak fogalmazva a követelmények között. Mindkét dokumentumra vonatkozik az a megállapításom, hogy az elsajátítandó passzív és aktív szókincsnek az aránya nem reális (5. táblázat). A passzív szókincs mindig gazdagabb, mint az aktív, hiszen a nyelvtanuló sokkal több mindent megért, mint amit produktívan használni tud. Ez különösen érvényes a korai nyelvtanításra. Kezdetben a beszédértés, a hallás utáni megértés a legfontosabb elérendő cél, vagyis a passzív szókincs fejlesztése. A gyermek a tevékenységgel, mozgással, cselekvéssel kísért nyelvi helyzetek szókincsét érti, bevési, raktározza, felidézésükre és produktív használatukra csak a későbbiekben lesz képes. A pedagógusnak építeni kell a passzív szókincsnek az elemeire, amelyek a nyelvtanulás során kis energiával aktivizálhatók, ha megfelelő kontextust teremtünk az újra és újra felhasználásukhoz.

5. táblázat. Minimális követelmény a szókincsre vonatkozóan

Évf.	Helyi tanterv		Célnyelvi kerettanterv a két tanítási nyelvű általános iskolák részére (2000)	
	Aktív szókincs	Passzív szókincs	Aktív szókincs	Passzív szókincs
1.	-	-	150	50
2.	100	50	300	100
3.	150	100	400	200
4.	250	100	600	300

A helyi tantervben megadott témakörök megegyeznek a központi dokumentumokban felsorolt témakörökkel, illetve 3. és 4. évfolyamon a használt tankönyvek a konkrét témáival egészülnek ki. A beszédészandékok (6. táblázat) kidolgozottsága hiányos, 3. és 4. évfolyamon pedig teljes egészében hiányzik.

6. táblázat. Beszédszandékok a helyi tantervben

Beszédszandékok	
1. évfolyam	Kontaktus felvétele, üdvözlés, az üdvözlés viszonzása napszaknak megfelelően, bemutatkozás, rákérdezés személyre, dologra, feltett kérdésre történő válaszadás nagyon leegyszerűsített válasz formájában, mindennapi szituációkban való részvétel, dolgok azonosítása.
2. évfolyam	Társ felszólítása a tanult szókincsen belül, érdeklődés a dolgok és a dolgok holléte iránt. (Was ist das? Wer ist das? Wo ist das?) Figyelemfelhívás, megszólítás. (Bitte, Herr ..., Frau ...) Adott szituációban való részvétel. (Például bevásárlás, játék.)

A dokumentum a beszédszándékokkal ellentétben a nyelvtani fogalomkörök egész sorát fogalmazza meg az egyes évfolyamokon (7. táblázat). A tanterv azt sugallja, hogy a nyelvtani szerkezetek tanítása kiemelt helyen áll a nyelvórakon.

7. táblázat. Nyelvtani fogalomkörök a helyi tantervben

Nyelvtani fogalomkörök	
1. évfolyam	2. évfolyam
Létezés kifejezése (ist, sind) Mennyiségi viszonyok kifejezése (töszámnevek 0–12-ig) Minőségi viszonyok kifejezése (színek) Térbeli viszonyok kifejezése (irányok) Főneveknek a névelővel együtt történő használata Birtoklás kifejezése (haben) Igenlés, tagadás	Térbeli viszonyok kifejezése. (hier, dort) Időbeli viszonyok. (jetzt, heute) Minőségi viszonyok: szín, alak, kiterjedés legegyszerűbb kifejezései. (rot, klein, gross) Szavak helyesírása. Igeragozás: Jelen idő egyes számban. (ich trinke)
3. évfolyam	4. évfolyam
1. Az ige: Igeragozás egyes és többes számban / Igekötős igék használata / Módbeli segédigék használata (wollen, möchten) / Haben, sein egyszerű múltban. / Es gibt szerkezet. 2. A főnév: A határozott névelő alany- és tárgyese- te. / A határozatlan névelő alany- és tárgyese- te. / A főnév tagadása kein-nel. 3. Névmas: Személyes névmások alanyese- te / A mein, dein birtokos névmás alany- és tárgyese- te. / Kérdő névmások használata (wer, wie, was, wo, wann, woher, wie viel). Man általános alany. 4. Számnév: Töszámnevek 1–100-ig. / Sorszámne- vek. / Évszámok. / Óra, időpontok kifejezése. 5. Melléknév: Ellentétes melléknévek. 6. Elöljárószavak: in, aus, am, im, vor, von ... bis, mit, für, um, nach / Hová kérdésre tárgy eset. 7. Mondattan: Kijelentő mondat szőrendje. / Kérdő mondat szőrendje. / Tagadás kifejezése nein-nel, nicht-tel, kein-nel. / Az ige helye a mondatban. / Und, oder egyenes szőrenddel. 8. Az idő kifejezése: um, von ... bis, nach, am.	1. Módbeli segédigék (können, wollen, möchten, müssen, mögen, dürfen) jelenben és egyszerű múlt- ban. 2. Felszólító mód. 3. Elöljárók tárgyessel, részes esettel (an, auf, über, unten, vor, neben, zwischen, in). 4. Személyes névmás tárgyese- te, részes esete. 5. Melléknévfokozás, -összehasonlítás (als, wie). 6. Összetett múlt, haben vagy sein segédige. 7. Egyszerű múlt. 8. Mellékmondatok wenn kötőszóval.

A dolgozatnak nem célja megvizsgálni, hogy a helyi tantervben megfogalmazott témaköröket, kommunikációs szándékokat és nyelvtani fogalmakat hogyan sikerül teljesíteni az egyes évfolyamokon. Azt azonban meg lehet állapítani, hogy a hangsúly a nyelvtani szerkezeteken és az egyes témakörök szókincsén van. A helyi tantervben megfogalmazott célokhoz képest (hallásértés, beszédképesség fejlesztése, használható nyelvtudás) a fogalomkörök leírása elég nagy mennyiségű nyelvtani anyagot tartalmaz.

A helyi tantervben játékok, kártya, dominó, versek, dalok, rajzolás szerepelnek mint tevékenységi formák, amelyek másodikban mondatmásolással, névelő-totóval, tollba- mondással, betűrejtvényekkel bővülnek. Tevékenységi formákat – kérdésfeltevés, válaszadás, egyszerű dialógus szerkesztése, szituációs játék, rövid memoriter, szőreit- vény – harmadik évfolyamon ad meg utoljára. A felsorolásból a meseolvasás, a mesék eljátszása, a dramatizálás kimaradt, annak ellenére, hogy a mesék és a képeskönyvek alkalmazása az idegennyelv- oktatásban jótékony hatással van a gyerekek nyelvi fejlődé- sére, és a tanításban való felhasználásának gazdag szakirodalma van (német nyelvű iro- dalom a teljesség igénye nélkül: Bleyhl, 2002; Groß, 2002; Lundquist-Mog, 2002; Piepho, 2000; Rück, 2008; Schmid-Schönbein, 2008; Stefanova, 2005; Tings, 2005; Weber, 2004). A mesélés ideális feltételeket teremt a nyelvtanuláshoz, mivel érthető in- puttal szolgál, és kiváló alkalmat teremthet interakcióra is.

Az értékelés kifejtésekor ellentmondást érzek az általános részben és az egyes évfolyamoknál említett leírás között (8. táblázat). Amíg a bevezetőben azt hangsúlyozza, hogy az ellenőrzés folyamatos, és a megtanult ismeretekre, valamint a kialakult készségekre irányul, addig évfolyami szinten a nyelvi tartalom kerül előtérbe. Elsőben a helyes kiejtés ellenőrzését emeli ki, harmadikban a tanult szókincs és a nyelvtani fogalomkörök értékelése van középpontban. Negyedikben a szókincsnek és a nyelvtannak a számonkérése mellett írásbeli fordítás, képleírás, önálló képregény-írás is szerepel.

8. táblázat. Értékelés a helyi tantervben az egyes évfolyamokra lebontva

<i>Értékelés az egyes évfolyamokra lebontva</i>	
<i>Német</i>	
1. évfolyam	Minden órán ellenőrizzük a gyerekek helyes kiejtését, jutalomkérdőívvel értékeljük munkájukat. Negyedévenként szöveges értesítést küldünk a szülőknek a gyerekek előmeneteléről.
2. évfolyam	Az írásbeli feladatokat állandóan javítjuk, a szótárakat, órai munkát minden órán ellenőrizzük. Félévkor és év végén szöveges értékelést adunk a tanuló előmeneteléről.
3. évfolyam	Értékeléskor megfigyeljük, hogy a tanulók milyen mértékben, mennyire sajátították el a szókincs, illetve a nyelvtani fogalomköröket. A tanult szókincs ellenőrzése történhet írásban és szóban is, a nyelvtani anyag számonkérése feladatlapos formában. Kiemelten figyelembe vesszük a tanulók önmagukhoz mért fejlődését.
4. évfolyam	A tanult szókincs rendszeres számonkérése (szódolgozat, szógyűjtés, különböző szempontok szerint, TOTO). A tanult és gyakorolt nyelvtani anyag számonkérése, feladatlapos formában. Írásbeli fordítás fokozatos gyakorlása (pl. meserészlet, újságból rövid cikk). Képleírás rendszeres készítése, önálló képregényt írni. Személyek, állatok, környezetünk rövid bemutatása szóban.

A helyi tanterv a továbbiakban a német nyelvű szaktárgyak általános módszertani alapelveit ismerteti, majd áttér az egyes tantárgyakra: a természetismeret, testnevelés, művészetek és technika területek tárgyalására. Az alcím (*Általános módszertani alapelvek a tantárgyak kétnyelvű tanításához*) nekem azt sugallja, hogy a korosztályra vonatkozó módszertani útmutató olvashatók a szaktárgyak német nyelvű tanításához, de konkrét javaslatokat a dokumentum nem tartalmaz. A kétnyelvű oktatás fő céljának a dokumentum azt tekinti, hogy a „tanulók legyenek képesek a tanult alapvető ismeretek, tartalmi összefüggések megfelelő szintű német nyelvű reprodukálására is. Vagyis a tanulók az elsajátítandó tananyag alapvető német szókincsének a birtokában legyenek képesek az életkoruknak megfelelő szintű szövegek, instrukciók, beszéd megértésére és arra, hogy aktívan (elsősorban szóban) reprodukálni tudják a tanultakat”. A szaktárgyak tekintetében az anyanyelvi tanterv az útmutató. A helyi tantervben az idegen nyelvi készségtárgyak célja és követelményrendszere igazodik az anyanyelvi készségtárgyakra vonatkozó központi tantervekben megfogalmazottakhoz, kiegészülve azzal, hogy a diák sajátítsa el az adott szaktárgy szókincsét.

A dokumentum hangsúlyozza a német nyelvű óravezetést, ami azonban nem zárja ki az anyanyelv használatát, sőt a dokumentum kimondja, hogy amíg „a tanulók a szükséges alapvető német nyelvtudás birtokába nem jutottak, a tantárgyak német nyelvűsége a nyelvtanítás keretei között elsajátított ismeretek függvényében alakul, az ott feldolgozott ismeretekre, témákra épül”. Ez azonban ellentmond a természetes nyelvszajátításra épülő korai nyelvtanítás alapelveinek. Alapvetően nem arról van szó, hogy a német nyelvi szakórán a diákok minimális idegen nyelvi kompetenciájára való tekintettel a korábban már magyarul megszerzett ismereteket veszik át német nyelven, vagy a németórán átvett témákat ismétlik, illetve egészítik ki. Úgy kell kialakítani a tanulás-tanítás folyamatát, hogy a gyermek az idegen nyelv segítségével tegyen szert új ismeretekre,

teljesítse az adott szaktárgyra vonatkozó követelményeket. A 6–10 éves korosztály még nem tudatosan sajátítja el a nyelvet, hanem az anyanyelvhez hasonlóan, akarától függetlenül, tevékenységek közben, az adott szituációt értve. A hangsúly nem a nyelvtanon van, hanem a tartalom, a gyermek nem szabályokon keresztül tanulja a nyelvet, hanem a szaktárgy tartalmán keresztül.

A helyi tantervben megfogalmazott német nyelvi természetismeret tantárgy alapvető célja az anyanyelvi környezetismeretre vonatkozó célokat (*Kerettanterv az alapfokú...*, 2004) tükrözi, vagyis a tanulók életkoruknak megfelelő szinten tájékozódni tudjanak a természet és társadalmi környezetben és sajátítsák el a természettudományos ismeretszerzés módszereit, és eközben fejlődjön a megfigyelő-, leíró-, rendszerezőképességük, kommunikációs és vitakészségük. A helyi dokumentum is hangsúlyozza a cselekvés, a tevékenység közbeni tapasztalás, tanulás szerepét. Az ismeretanyag összeállítása, a megismerési és ismeretszerző módszerek az ismert szóanyag bővítését és gyakorlását szolgálják. A megfogalmazásból arra következtettek, hogy a német nyelvi környezetismereti órákon a szókincs tevékenység közbeni bővítése és gyakorlása az elsődleges cél, az új tantárgyi ismeretek megszerzése helyett.

9. táblázat. Német nyelvi természetismeret (Helyi tanterv)

Német nyelvi természetismeret témakörei	
3. évfolyam	4. évfolyam
Alapismeretek az élő természetből	Alapismeretek az élő természetből
Közlekedési ismeretek	Alapismeretek az élettelen természetből
Tájékozódási alapismeretek	Testünk és életműködésünk
Testünk és életműködésünk	Tájékozódás
Háztartástan	

A témakörök (9. táblázat) igazodnak az előző alfejezetben tárgyalt, mind az idegen nyelvre, mind az anyanyelvi környezetismeretre vonatkozó központi tantervekben megjelölt témakörökhöz. A követelmények a témakörök szókincsének és ismeretanyagának elsajátítását kérik, és összhangban állnak a *Kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás bevezető és kezdő szakaszára* (2004) című dokumentumban megfogalmazottakkal.

Összességében megállapítható, hogy a helyi tanterv adminisztratív jelleggel íródott, és nem ezen alapul a megfigyelt iskolai nyelvoktatás. A dokumentum helyenként hiányos és a megfogalmazás gyakran nem kellően átgondolt. Tartalma sok pontban ellentmond a korai és a tartalomalapú nyelvoktatás alapelveinek. A helyi tantervben megfogalmazottak alapján úgy gondolom, hogy a természetes nyelvsajátításon alapuló eljárásokkal ellentétben a tudatos nyelvtanulásra és szókincsbővítésre épülő technikák jellemzik a németórákat és a német nyelvű szakórákat. Ennyiben pedig, sajnos, a gyakorlatot tükrözi.

Helyi tanmenetek elemzése

A vizsgálatban részt vevő pedagógusok elmondása alapján minden tanévben új tanmenetet készítenek, igazodva a csoporthoz, valamint az adott tanév programjához. Egyrészt az előző tanév tapasztalatait figyelembe véve, másrészt továbbképzéseken és szakkönyvekből szerzett új ismeretek alapján módosítják az egyes tevékenységeket, témaköröket.

A vizsgált tanmenetek német nyelvűek, az adott tárgy témaköreit bontják le az egyes órákra, megnevezik a tananyagot, a tanóra konkrét tevékenységeit, az új szókincset, a felhasználandó eszközöket, és hogy az adott órához milyen szemléltető eszköz, dal, mondóka, illetve játék kapcsolódik. Németórákon a tanmenet a konkrét nyelvi csoportban alkalmazott nyelvkönyvre épül. Technikából és rajzból a szókincs címszó alatt az elkészítendő munkadarab és a felhasználandó munkaeszközök német nevei szerepelnek. Az, hogy az adott órai tevékenység milyen készséget fejleszt, milyen új információt közvetít

a diák felé, a tanmenetekben nincsen megfogalmazva. A szókincs kiemelése azt sugallja, hogy elsődleges cél a megadott szavak elsajátítása.

Összefoglalás

A tanulmányban ismertettem egy vidéki, német két tanítási nyelvű iskola alsó tagozatán oktatott német nyelv és német nyelvű szaktárgyak központi és helyi tanterveinek és tanmeneteinek elemzése során kapott adatokat. A tantárgyi integrációt a dokumentumok lehetővé teszik, a német nyelvi és a német nyelvű szaktárgyak céljai, feladatai, követelményrendszere, valamint témakörei fedik egymást. Az adatok azonban arra engednek következtetni, hogy a német nyelvű szaktárgyak oktatásakor az idegen nyelvnek nem az ismeretszerzési funkciója kerül előtérbe. A hangsúly a szókincs bővítésén és a nyelvi struktúrák tudatosításán fekszik, ami a természetes nyelvsajátításon alapuló eljárásokkal szemben áll, és nem felel meg a tartalomalapú nyelvtanítás alapelveinek.

Irodalom

- Bleyhl, W. (2002, szerk.): *Fremdsprachen in der Grundschule. Geschichten erzählen im Anfangsunterricht – Storytelling*. Schroedel, Hannover.
- Célnyelvi Kerettantervnek a két tanítási nyelvű általános iskolák részére.* (2000) Budapest. 2009. 11. 11-i megtekintés, http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/kerettanterv_altisk_kettan.doc
- Groß, Ch. (2002): *Geschichten im frühen Fremdsprachenunterricht*. *Primar*, 30. sz. 11–16.
- Kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás bevezető és kezdő szakaszára. (2004) *Magyar Közlöny*, 68/II. sz. http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/kerettanterv/mk68/MK68_1_03-1.mell-p8-91-kerettanterv_1-4o.pdf
- Két tanítási nyelvű iskolai oktatás irányelveinek kiadásáról.* 26/1997. (VII. 10.) MKM rendelet. (2009) 2009. 01. 05-i megtekintés, http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/kettan_iranyelvek.doc
- Lundquist-Mog, A. (2002): *Stationenlernen mit Pixi-Büchern*. *Primar*, 30. sz. 27–34.
- Nemzeti Alaptanterv.* (1995) Művelődési és Köznevelési Minisztérium, Budapest.
- Nemzeti Alaptanterv.* (2007) Oktatási és Művelődési Minisztérium, Budapest.
- Nikolov Marianne (megjelenés alatt): *Az angol nyelvtudás fejlesztésének és értékelésének keretei az általános iskola első hat évfolyamán. Modern Nyelvtanítás.*
- Petneki Katalin (2002): *Az idegen nyelv tanításának helyzete és fejlesztési feladatai.* Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 2010. 10. 12-i megtekintés, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Petneki-Idegen>
- Piepho, H.-E. (2000): *Story telling – wick, when, why*. In Bleyhl, W. (szerk.): *Fremdsprachen in der Grundschule*. Schroedel, Hannover. 43–55.
- Rück, H. (2008): *Fremdsprachen in der Grundschule. Französisch und Englisch*. Landauer Schriften zur Kommunikations- und Kulturwissenschaft. Verlag Empirische Pädagogik, Landau.
- Schmid-Schönbein, G. (2008): *Didaktik und Methodik für den Englischunterricht*. Cornelsen Verlag, Berlin.
- Stefanova, P. (2005): *Kinderliteratur im Fremdsprachenunterricht der Grundschule*. In Doyé, P. (szerk.): *Kernfragen des Fremdsprachenunterrichts in der Grundschule*. Westermann, Braunschweig. 80–93.
- Tings, N. (2005): *Authentische Kinderliteratur im Englischunterricht der Grundschule*. In Doyé, P. (szerk.): *Kernfragen des Fremdsprachenunterrichts in der Grundschule*. Westermann, Braunschweig. 184–198.
- Vágó Irén és Vass Vilmos (2006): *Az oktatás tartalma*. In Halász Gábor és Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról*. Országos Köznevelési Intézet, Budapest. 197–219.
- Vámos Ágnes (2000): *A tanítási nyelvek helyzete a kilencvenes évek második felében*. *Új Pedagógiai Szemle*, 7. sz. 56–65.
- Weber, K. (2004): *Lernen anhand von Erzählungen*. In Kubanek-German, A. és Edelenbos, P. (szerk.): *Praxis Fremdsprachenlernen im Kindergarten und Schuleingangsstufe*. Auer Verlag, Donauwörth.
- Wode, H. (1995): *Lernen in der Fremdsprache. Grundzüge von Immersion und bilingualem Unterricht*. Hueber, München.
- Wode, H. (2009): *Frühes Fremdsprachenlernen in bilingualen Kindergärten und Grundschulen*. Westermann, Braunschweig.

Sebestyén Kereszthidi Ágnes

Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar, Anyanyelvi és Művészet Nevelési Tanszék